

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ

«... το δίκιο απ' τον κρατήρα βγαίνει σαν βροντή
σαν κεραυνός».
(από την απόδοση στα ελληνικά του ποιήματος-
άσματος «Η Διεθνής».
του Ευγ. Ποτιέ).

1. Η έννοια του Δικαίου στη Νομική Επιστήμη

Η Ιδέα του Δικαίου απασχολεί και προβληματίζει τον Άνθρωπο ανέκαθεν, από την πρώτη στιγμή της συγκροτήσεως των ανθρώπινων κοινωνιών. Ο Άνθρωπος, αγωνιζόμενος για την επιβίωσή του, την ευδαιμονία του, την ολοκλήρωσή του αναζητεί το Δίκαιο. Τι είναι Δίκαιο; Απαντήσεις στο ερώτημα αυτό δίνουν οι θρησκείες, οι φιλοσοφίες, οι πολιτικές ιδεολογίες, τα εκάστοτε αποδεκτά πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς.

Στην καθομιλουμένη χρησιμοποιούμε τη λέξη «δίκαιο» για να δηλώσουμε ανάλογα με τις κάθε είδους (κοινωνικές, πολιτικές, ιδεολογικές, φιλοσοφικές, θρησκευτικές κλπ) αντιλήψεις μας, ιδεοληψίες μας ή προκαταλήψεις μας αυτό που θεωρούμε σωστό, ορθό, ωφέλιμο. Το «Δίκαιο», όμως, ως αντικείμενο της Επιστήμης και μάλιστα της Νομικής Επιστήμης (η οποία λέγεται και Επιστήμη του Δικαίου) έχει μια πιο συγκεκριμένη έννοια. Ο βασικός τεχνικός όρος (*terminus technicus*) της Νομικής Επιστήμης είναι ο όρος «Δίκαιο».

Δίκαιο, υπό την τεχνική έννοια, είναι το σύστημα των κανόνων που ρυθμίζουν ετερόνομα και επιτακτικά την ζωή των μελών μιας κοινωνίας οργανωμένης σε Κράτος. Θα μπορούσαμε πολύ απλά να πούμε ότι “Δίκαιο” είναι «οι νόμοι» ενός Κράτους, μιας χώρας.

Ένας άλλος βασικός όρος της Νομικής Επιστήμης είναι ο όρος «κανόνας δικαίου». **Κανόνας δικαίου** είναι μια πρόταση γενική και αφηρημένη που ρυθμίζει ετερόνομα και επιτακτικά τη ζωή των μελών μιας κοινωνίας οργανωμένης σε Κράτος. «Γενική [πρόταση]» σημαίνει ότι (ο κανόνας δικαίου) εφαρμόζεται σε όλα τα μέλη μιας κοινωνίας και όχι σε ορισμένα μόνο από αυτά · η γενικότητα του κανόνα δικαίου συνέχεται με την ισότητα των πολιτών έναντι του Νόμου.

«Αφηρημένη {πρόταση}» σημαίνει ότι (ο κανόνας δικαίου) ισχύει για αναρίθμητες περιπτώσεις και όχι για μόνο για απαριθμούμενες περιπτώσεις. Το επίρρημα «ετερόνομα» σημαίνει ότι ο κανόνας δικαίου δεν έχει θεσπισθεί από εκείνον ακριβώς στον οποίο εφαρμόζεται. Το επίρρημα «επιτακτικά» σημαίνει ότι ο κανόνας δικαίου ισχύει υποχρεωτικά, είναι μια προσταγή της Πολιτείας προς τους πολίτες. Στις δημοκρατικές πολιτείες η «ετερονομία» του κανόνα δικαίου είναι σχετική, διότι οι λαοί, ως σύνολα κυβερνωμένων αλλά και κυβερνώντων πολιτών, αυτόνομα θεσπίζουν τους κανόνες τους.

Από τον ορισμό του Δικαίου προκύπτουν τα επιμέρους εννοιολογικά στοιχεία του. Δηλαδή:

- α) **Η ιδιότητα του Δικαίου ως συστήματος.** Το Δίκαιο είναι σύστημα, όχι απλά ένα άθροισμα ή ένα σύνολο κανόνων. Αυτό σημαίνει ότι οι επιμέρους κανόνες δικαίου που απαρτίζουν το σύστημα του Δικαίου τελούν σε σχέση αλληλουχίας μεταξύ τους, ώστε να επιτελείται η συνολική λειτουργία του συστήματος. Το σύστημα του Δικαίου διέπεται από **γενικές αρχές**, η γνώση των οποίων αποτελεί προτεραιότητα για τη γνωριμία του συστήματος και της λειτουργίας του. Το σύστημα του Δικαίου συντίθεται από **στοιχεία**, κατ' επανάληψη συναντώμενα και συντιθέμενα μεταξύ τους με διάφορους τρόπους κατά τη διαμόρφωση κανόνων δικαίου, εννόμων σχέσεων, θεσμών, κλάδων του Δικαίου. Στην ιδιότητα του Δικαίου ως συστήματος ανάγεται η κοινωνική αναγκαιότητα για **συστηματική ενασχόληση**, δηλαδή επιστημονική ενασχόληση με το Δίκαιο. Το σύστημα του Δικαίου δεν είναι δυνατό να καταστεί προσιτό στην κοινωνία και στα μέλη της μόνο με την απλή ανάγνωση των νομοθετημάτων, τα οποία βεβαίως είναι άπειρα σε αριθμό και πολλές φορές δυσχερώς κατανοήσιμα για τον τυχαίο αναγνώστη. Είναι κοινωνικώς επιβαλλομένη για την γνώση και εφαρμογή του Δικαίου η συναγωγή των γενικών αρχών του, η γνώση των βασικών στοιχείων του, η εξεύρεση επιστημονικών μεθόδων και ερμηνευτικών εργαλείων, αλλά και η συγκρότηση μιας κοινότητας «ειδημόνων» (νομικών επιστημόνων) που προάγουν τη μελέτη και διδασκαλία του Δικαίου.

¹ Ένα από τα άπειρα παραδείγματα γενικού και αφηρημένου κανόνα δικαίου περιέχει το άρθρο 127 του Αστικού Κώδικα : “Όποιος έχει συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας του είναι ικανός για κάθε δικαιοπραξία». Ο κανόνας αυτός είναι γενικός, διότι ισχύει για όλους τους ανθρώπους που ζούνε στην ελληνική κοινωνία. Εξάλλου, ο κανόνας αυτός είναι αφηρημένος, διότι αφορά την τέλεση κάθε δικαιοπραξίας (πώληση, δωρεά, μεταβίβαση κυριότητας, γάμο, αναγνώριση τέκνου, διαθήκη κ.λπ.).

- β) **Η ιδιότητα του Δικαίου ως κοινωνικού φαινομένου.** Το Δίκαιο αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο, δεδομένου ότι προορίζεται να ρυθμίζει την κοινωνική συμβίωση. Δεν νοείται Δίκαιο αποκομμένο από την κοινωνία ή Δίκαιο ατομικό.
- γ) **Η επιτακτική ισχύ του Δικαίου.** Αντίθετα από τους κανόνες της ηθικής ή της υγιεινής ή της θρησκείας κ.ο.κ., οι κανόνες του Δικαίου έχουν επιτακτική ισχύ. Η εφαρμογή του Δικαίου επιτυγχάνεται ανεξάρτητα της διαθέσεως των ατόμων να συμμορφωθούν προς αυτό. Ένα σύνολο μηχανισμών από εμπλεκόμενους φορείς εξουσίας και διαδικασίες, το οποίο (σύνολο) καλείται Κράτος, διατίθεται για την εφαρμογή του Δικαίου, ανεξαρτήτως της εκάστοτε βουλήσεως των κοινωνιών. Η παράβαση του Δικαίου επισύρει κυρώσεις σε βάρος των παραβατών του. Οι κυρώσεις είναι τιμωρητικά μέτρα που επιβάλλονται σε όποιους εκδηλώνουν συμπεριφορές αντίθετες προς κανόνες δικαίου. Οι κυρώσεις διακρίνονται: σε α) ποινικές κυρώσεις (επιβολή ποινών από τα δικαστήρια, λ.χ. φυλάκιση, χρηματική ποινή κ.λπ.), β) διοικητικές κυρώσεις (επιβολή από τη Διοίκηση μέτρων συνήθως επιζήμιων για τον παραβάτη λ.χ. απέλαση αλλοδαπού, χρηματική ποινή, αφαίρεση άδειας καταστήματος κ.λπ.) και γ) αστικές κυρώσεις (υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης, ακυρότητα δικαιοπραξίας)².

Μια άλλη διάκριση των κυρώσεων γίνεται με κριτήριο το αν επιβάλλονται από τη Δικαστική Λειτουργία ή την Διοίκηση. Έτσι διακρίνουμε τις κυρώσεις σε α) δικαστικές κυρώσεις και β) σε διοικητικές κυρώσεις, αντίστοιχα.

- δ) **Η σύνδεση Δικαίου και Κράτους.** Κράτος και Δίκαιο είναι δυο αλληλοεξαρτώμενες έννοιες, δύο κοινωνικά φαινόμενα αλληλένδετα και συμπορευόμενα. Το Κράτος διασφαλίζει το ότι το Δίκαιο εφαρμόζεται και το Δίκαιο ρυθμίζει το Κράτος. Το παραπάνω αξίζει να εξειδικευθεί: Το Δίκαιο εμφανίζεται από τη στιγμή που οι ανθρώπινες κοινωνίες οργανώνονται σε Κράτη. Το Κράτος γεννιέται από τη στιγμή που η εξουσία οργανώνεται με βάση κανόνες και παύει να είναι η επιβολή της επιθυμίας του ισχυρότερου. Δεν μπορεί να νοηθεί Δίκαιο χωρίς Κράτος, αφού το Κράτος προσδίδει στο Δίκαιο την επιτακτική ισχύ του· χωρίς την ύπαρξη Κράτους το Δίκαιο δεν μπορεί να είναι επιτακτικό, άρα δεν είναι Δίκαιο (αφού λείπει το εννοιολογικό στοιχείο της επιτακτικής ισχύος του Δικαίου). Παράλληλα, δεν μπορεί να νοηθεί Κράτος δίχως Δίκαιο, αφού Κράτος είναι, κατά βάση, η ρύθμιση της εξουσίας με κανόνες· το Δίκαιο

² Βλ. Σ. Λύτρας: Έννοια και βασική διάκριση των κυρώσεων στο ελληνικό θετικό δίκαιο (1985), Ι. Στράγγας (επιμ.) : Είδη κυρώσεων και δικαιοκοί κλάδοι (1991).

ορίζει πως συγκροτείται, ασκείται και λειτουργεί το Κράτος. Το Κράτος χωρίς Δίκαιο είναι η Άνομη Βία, η Αναρχία.

Ας θυμηθούμε ότι το Κράτος, κατά την αρχαιοελληνική μυθολογία, ήταν ένα τέρας. Ο Ζευς είχε στείλει το Κράτος και την αδελφή του τη Βία να αλυσοδέσουν τον Προμηθέα στον Καύκασο, για να τον τιμωρήσει που είχε δώσει τη φωτιά στους ανθρώπους³.

2. Η διαίρεση του Δικαίου σε κλάδους

Για την καλύτερη γνώση και εφαρμογή του Δικαίου, είναι αναγκαία η διάκρισή του σε κλάδους.

Η θεμελιώδης διάκριση του Δικαίου είναι η διάκριση σε δύο κλάδους: στο Ιδιωτικό Δίκαιο και στο Δημόσιο Δίκαιο. **Ιδιωτικό Δίκαιο** είναι ο κλάδος του Δικαίου που ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών μέσα σε μια κοινωνία. **Δημόσιο Δίκαιο** είναι ο κλάδος του Δικαίου που ρυθμίζει την οργάνωση, τη συγκρότηση και την άσκηση της κρατικής εξουσίας, αλλά και τις σχέσεις των πολιτών με αυτή.

Αυτοί οι δυο βασικοί κλάδοι του Δικαίου διαφέρουν πρωτίστως ως προς το αντικείμενό τους, όπως προαναφέρθηκε, αλλά εν μέρει και προς τη φύση των κανόνων που τους απαρτίζουν. Έτσι, προς επιβεβαίωση της επιτακτικότητας του Δημοσίου Δικαίου, όλοι οι κανόνες του Δημοσίου Δικαίου είναι «αναγκαστικοί» (*jus cogens*, αναγκαστικό δίκαιο), δηλαδή η εφαρμογή τους δεν μπορεί να αποκλεισθεί με βάση τη βούληση των ενδιαφερομένων. Αντίθετα, πολλοί, αλλά όχι όλοι από τους κανόνες του ιδιωτικού δικαίου είναι «ενδοτικοί» (*jus dispositivum*, ενδοτικό δίκαιο), δηλαδή η εφαρμογή τους μπορεί να παρακαμφθεί, εφόσον οι ενδιαφερόμενοι ρυθμίσουν με τρόπο διαφορετικό τις μεταξύ τους σχέσεις.

Το Ιδιωτικό Δίκαιο διακρίνεται σε κλάδους από τους οποίους σημαντικότεροι είναι το Αστικό Δίκαιο, το Εμπορικό Δίκαιο, το Εργατικό Δίκαιο, το Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, το Γεωργικό Δίκαιο κ.λπ.. Το Αστικό Δίκαιο είναι ο κορμός του Ιδιωτικού Δικαίου, αφού το περιεχόμενό του περιλαμβάνει το πιο μεγάλο μέρος του Ιδιωτικού Δικαίου. Το Εμπορικό Δίκαιο είναι ο κλάδος του Δικαίου που περιλαμβάνει τους κανόνες που αφορούν τις εμπορικές πράξεις και τους εμπόρους. Το Εργατικό Δίκαιο είναι ο κλάδος του Δικαίου που αφορά την εξαρτημένη εργασία στον ιδιωτικό τομέα. Το Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας περιλαμβάνει τους κανόνες που προστατεύουν τα πνευματικά δημιουργήματα.

³ Βλ. την τραγωδία του Αισχύλου, Προμηθεύς Δεσμώτης (στίχοι 1-79).

Το Γεωργικό Δίκαιο είναι ο κλάδος του δικαίου που αφορά την άσκηση αγροτικών δραστηριοτήτων.

Το Δημόσιο Δίκαιο διακρίνεται σε επιμέρους κλάδους, οι σημαντικότεροι από τους οποίους είναι το Συνταγματικό Δίκαιο, το Διοικητικό Δίκαιο, το Ποινικό Δίκαιο, το Δημοσιονομικό Δίκαιο, το Δικονομικό Δίκαιο κ.λπ.. Το Συνταγματικό Δίκαιο περιλαμβάνει τους θεμελιώδεις και αδρούς κανόνες που διέπουν τη συγκρότηση του Κράτους, την άσκηση των κρατικών λειτουργιών και τα θεμελιώδη δικαιώματα των προσώπων. Το Διοικητικό Δίκαιο είναι ο κλάδος του Δικαίου που αφορά την οργάνωση, τη συγκρότηση και την άσκηση της εκτελεστικής λειτουργίας. Το Δημοσιονομικό Δίκαιο είναι ο κλάδος του Δικαίου που αφορά την περιέλευση των εσόδων στις κρατικές λειτουργίες και τη διάθεσή τους για την εξυπηρέτηση δημόσιων και κοινωνικών σκοπών· κλάδος του Δημοσιονομικού Δικαίου ή σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή αυτοτελής κλάδος του Δημοσίου Δικαίου είναι το Φορολογικό Δίκαιο που αφορά την επιβολή, βεβαίωση και είσπραξη των φόρων. Το Ποινικό Δίκαιο είναι ο κλάδος του Δικαίου που αφορά τον προσδιορισμό των εγκλημάτων και τις διαδικασίες επιβολής ποινών στους δράστες τους. Το Δικονομικό Δίκαιο⁴ είναι ο κλάδος του δικαίου που περιλαμβάνει τους κανόνες απονομής της Δικαιοσύνης.

Οι προαναφερθέντες κλάδοι Δικαίου μπορούν να διαιρεθούν σε ειδικότερους κλάδους, υποκλάδους, οι οποίοι ακολούθως μπορούν να διαιρεθούν σε άλλους κλάδους. Η δυνατότητα διαιρέσεως του Δικαίου σε κλάδους είναι απεριόριστη, εφόσον προκύπτουν νέες κοινωνικές ανάγκες. Ταυτόχρονα, από τη συλλογή και ταξινόμηση κανόνων που ρυθμίζουν επιμέρους πτυχές της κοινωνικής συμβίωσης μπορούμε να οδηγηθούμε στη δημιουργία νέων ειδικών κλάδων δικαίου, με μεικτή φύση. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το «Λογιστικό Δίκαιο». **Λογιστικό Δίκαιο ή Δίκαιο της Λογιστικής** είναι ο κλάδος του δικαίου που διέπει τη Λογιστική και περιέχει τους κανόνες δικαίου με βάση τους οποίους εντοπίζονται, καταχωρούνται, επεξεργάζονται και παρουσιάζονται τα οικονομικά γεγονότα οικονομικών μονάδων, ώστε τα ενδιαφερόμενα μέρη να είναι σε θέση να λαμβάνουν ορθολογικές οικονομικές αποφάσεις⁵. Το Λογιστικό Δίκαιο ή Δίκαιο της Λογιστικής εμπεριέχει στοιχεία Δημοσιονομικού και Φορολογικού Δικαίου, Εμπορικού Δικαίου, Αστικού Δικαίου, αλλά και Ποινικού Δικαίου. Συνεπώς, το Δίκαιο της Λογιστικής είναι ένας κλάδος «μεικτού» Δικαίου.

Δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής ότι η διάκριση του Δικαίου σε κλάδους είναι υποκειμενική και δεν έχει απόλυτη ισχύ. Κανένας κλάδος Δικαίου δεν είναι

⁴ Βλ. κεφάλαιο ΚΒ' §3 σελ. 339-340.

⁵ Βλ. το πρόσφατο βιβλίο των Ε. Περάκη, Γ. Σωτηρόπουλου, Χ. Λιβαδά, Σ. Δρίτσα: Το Δίκαιο της Λογιστικής (2016).

στεγανά διαχωρισμένος από τους άλλους δικαιικούς κλάδους. Άλλωστε, είναι πολύ συνηθισμένο ένας κανόνας δικαίου να εντάσσεται σε περισσότερους του ενός κλάδους Δικαίου. Επιπλέον, κάποιοι (υπο)κλάδοι Δικαίου έχουν τέτοια χαρακτηριστικά, ώστε μπορούν να ενταχθούν τόσο στο Δημόσιο Δίκαιο όσο και στο Ιδιωτικό Δίκαιο, όπως λ.χ. το μόλις προαναφερθέν Λογιστικό Δίκαιο, αλλά και το «Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης», το οποίο θεωρείται κλάδος του Εργατικού Δικαίου και ως τέτοιος εντάσσεται στο Ιδιωτικό Δίκαιο, ενώ ταυτόχρονα είναι και κλάδος του Διοικητικού Δικαίου (δεδομένου ότι η κοινωνική ασφάλιση στην Ελλάδα παρέχεται κυρίως από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου), εντασσόμενος στο Δημόσιο Δίκαιο.⁶

Ενόψει της σχετικότητας του διαχωρισμού του Δικαίου σε κλάδους, απαιτείται κάθε φορά για τη μελέτη ενός κλάδου Δικαίου μια συνολική γνωριμία με το Δίκαιο και τους όμορους κλάδους του.

3. Η καθιερωμένη μορφή του κανόνα δικαίου

Η καθιερωμένη μορφή του κανόνα δικαίου, ιδίως στο Ιδιωτικό Δίκαιο, μοιάζει με υποθετικό λόγο. Λ.χ. ο κανόνας δικαίου που εμπεριέχεται στο άρθρο 127ΑΚ «όποιος έχει συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας του (ενήλικος) είναι ικανός για κάθε δικαιοπραξία» έχει την μορφή υποθετικού λόγου, στον οποίο θέση υποθέσεως έχει το τμήμα «όποιος έχει συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας του» (= «εάν κάποιος έχει συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας του»), ενώ θέση αποδόσεως έχει το τμήμα «είναι ικανός για κάθε δικαιοπραξία». Πρέπει να επισημανθεί ότι ακόμη και στις περιπτώσεις που η συντακτική δομή του κανόνα δικαίου δεν έχει εμφανώς τη μορφή του υποθετικού λόγου, ο υποθετικός λόγος υπολανθάνει στη δομή του.

Το τμήμα του κανόνα δικαίου που μπορεί να προσλάβει μορφή υποθέσεως (κατά το συντακτικό) καλείται «πραγματικό», ενώ το τμήμα του υποθετικού λόγου που έχει θέση αποδόσεως (κατά το συντακτικό) λέγεται «έννομη συνέπεια». Το «πραγματικό» περιλαμβάνει τις προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέξουν για να εφαρμοσθεί ο κανόνας δικαίου. Η έννομη συνέπεια είναι το αποτέλεσμα, η ρύθμιση που επιβάλλει το Δίκαιο, εάν συντρέξουν οι προϋποθέσεις που συναποτελούν το «πραγματικό»⁷.

4. Τα Στοιχεία του Δικαίου και οι Γενικές Αρχές του Δικαίου

Με τον όρο «Στοιχεία του Δικαίου» (ή ενός κλάδου του) δηλώνουμε τις πιο

⁶ Βλ. σελ. 306.

⁷ Βλ. ενδ. Κ. Engisch: Εισαγωγή στη Νομική Σκέψη (1989) σ. 33.

σημαντικές πληροφορίες σχετικά με το Δίκαιο ή έναν δικαιοκώ κλάδο. Τα “Στοιχεία Δικαίου” προσφέρονται για διδασκαλία σε κάποιους που έρχονται για πρώτη φορά σε γνωριμία με το Δίκαιο (ή κάποιον κλάδο του Δικαίου) ή δεν έχουν ασχοληθεί συστηματικά με αυτό το επιστημονικό αντικείμενο.

Αν θεωρήσουμε την εικόνα του Δικαίου ως ψηφιδωτού, τότε τα είδη των ψηφιδών που το αποτελούν μπορούν να ονομαστούν “Στοιχεία Δικαίου”.

Όπως στην Επιστήμη της Χημείας, το καθετί ανάγεται στη σύνθεση χημικών στοιχείων μεταξύ τους, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι και το Δίκαιο έχει τα δικά του στοιχεία, τα οποία επαναλαμβανόμενα και συντιθέμενα μεταξύ τους με διαφορετικό τρόπο δημιουργούν το Δίκαιο. Φυσικά, τα στοιχεία του Δικαίου δεν μπορούν να καταμετρηθούν με την ακρίβεια που απαιτούν οι θετικές επιστήμες · ακόμα κι αν αυτό ήταν δυνατό, δεν έχει επιχειρηθεί μέχρι σήμερα. Η θεώρηση Στοιχείων Δικαίου ανάγεται στη διακριτική ευχέρεια του ερευνητή σε συνάρτηση με τα ειδικά χαρακτηριστικά της έννομης τάξεως.

Είναι πρόδηλο ότι έχει θεμελιώδη σημασία για τη γνωριμία με το Δίκαιο και ιδίως για την εισαγωγή στην Επιστήμη του Δικαίου η γνώση των βασικών στοιχείων του Δικαίου.

Θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι γνωρίζει Χημεία αν δεν γνωρίζει το υδρογόνο, το οξυγόνο, τον άνθρακα; Θα μπορούσε να ισχυρισθεί κάποιος ότι γνωρίζει Μαθηματικά, αν δεν γνωρίζει τους αριθμούς, τη σύνθεση των αριθμών και τις αριθμητικές πράξεις; Συνεπώς, η γνώση των Στοιχείων του Δικαίου είναι θεμελιώδης για τη γνωριμία με το Δίκαιο.

Οι Γενικές Αρχές του Δικαίου είναι οι βασικές κατευθύνσεις που ακολουθεί ο νομοθέτης όταν θεσπίζει Δίκαιο. Ταυτόχρονα οι γενικές αρχές του Δικαίου συγκαταλέγονται μεταξύ των βασικών πορισμάτων που συνάγονται από τη μελέτη του Δικαίου ή των επιμέρους κλάδων του.

Οι Γενικές Αρχές είναι επιδεκτικές εξαιρέσεων από επιμέρους κανόνες δικαίου (όχι όμως και οι θεμελιώδεις αρχές του Δικαίου)⁸.

Φυσικά, οι Γενικές Αρχές, όπως και τα Στοιχεία του Δικαίου, δεν μπορούν να καταμετρηθούν αριθμητικά. Είναι τόσες όσες και οι βασικές κατευθύνσεις που ακολουθεί ο νομοθέτης όταν νομοθετεί. Είναι τόσες όσες και τα γενικά συμπεράσματα που συνάγει εκείνος που μελετά συστηματικά το Δίκαιο.

⁸ Για τις θεμελιώδεις αρχές του Δικαίου βλ. Ν. Παπαδόπουλος: Στοιχεία Δημοσίου και Φορολογικού Δικαίου (2014), σελ. 29-38

Ως προς το περιεχόμενό τους, οι Γενικές Αρχές μπορεί να επικαλύπτονται μεταξύ τους (ολικώς ή εν μέρει), αφού ο προσδιορισμός τους είναι πολλές φορές ζήτημα υποκειμενικό.

Μπορούμε, να διακρίνουμε τις γενικές αρχές του Δικαίου σε «αρχές-μήτρες», αφενός, και σε «παράγωγες αρχές», αφετέρου. Οι «αρχές μήτρες» έχουν ευρύτατο περιεχόμενο, ενώ ειδικότερες εκφάνσεις των “αρχών-μητρών” είναι οι «παράγωγες αρχές» λ.χ. αρχή μήτρα είναι η «αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας» και παράγωγη αρχή που απορρέει από την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας είναι η αρχή του «ατύπου των δικαιοπραξιών»⁹.

5. Οι τεχνικοί όροι του Δικαίου

Σε κάθε επιστημονικό κλάδο σε κλάδο γνώσης, αλλά και σε κάθε εκδήλωση της κοινωνικής ζωής συναντούμε **τεχνικούς όρους** (*termini technici*), όρους δηλαδή που προσλαμβάνουν ένα ειδικό περιεχόμενο διαφοροποιημένο από το περιεχόμενο που προσδίδεται από την καθομιλουμένη γλώσσα στις αντίστοιχες λέξεις.

Παραδείγματα: 1) Η λέξη “παπαγάλος” χρησιμοποιείται στην καθομιλουμένη για να δηλώσει ένα πουλί που ζει ιδίως σε τροπικά κλίματα, αλλά στην ορολογία που χρησιμοποιούν οι μηχανικοί “παπαγάλος” λέγεται ένα συγκεκριμένο εργαλείο (“γαλλικό κλειδί”). 2) Ο όρος “Σύνταγμα” έχει διαφορετικό περιεχόμενο ως στρατιωτικός όρος (σχηματισμός στρατιωτικών μονάδων), ως όρος του Συνταγματικού Δικαίου (το θεμελιώδες νομοθέτημα του Κράτους) και ως όρος της γλωσσολογίας (σχέση μεταξύ φωνημάτων). 3) Οι όροι πέναλτι(=τιμωρία), φάουλ (=σφάλμα), γκολ (=στόχος), τέρμα, άμυνα, επίθεση, άουτ (=έξω), κυνηγός είναι τεχνικοί όροι του ποδοσφαίρου.

Η γνώση των τεχνικών όρων αποτελεί ζήτημα στο οποίο πρέπει να επικεντρώσει την προσπάθειά του αυτός που επιδιώκει να μυηθεί σε έναν επιστημονικό κλάδο. Συνεπώς, έχει πολύ μεγάλη σημασία για κάποιον που επιδιώκει να γνωρίσει το Δίκαιο η κατανόηση του περιεχομένου των πιο σημαντικών τεχνικών όρων του Δικαίου και περαιτέρω η ευχερής χρήση τους.

Θα μπορούσε κάποιος να παίξει ποδόσφαιρο, αν δεν έχει κατανοήσει τους όρους “πέναλτι”, “φάουλ”, “γκολ”, “τέρμα”, “άμυνα”, “επίθεση”, “άουτ” κλπ; Όχι, θα θεωρούταν “άσχετος” και θα καλούταν να παίξει, μόνον αφού πρώτα κατανοήσει το περιεχόμενο των όρων αυτών. Έτσι και στο Ιδιωτικό Δίκαιο καλείται εκείνος που επιδιώκει να το γνωρίσει να κατανοήσει τους τεχνικούς όρους “φυσικό πρόσωπο”, “νομικό πρόσωπο”, “δικαίωμα”, “δικαιοπραξία”, “καλή πίστη”, “αδικοπραξία”, “αδικαιολόγητος πλουτισμός” κ.λπ.

⁹ Βλ. Ν. Παπαδόπουλος: Γενικές Αρχές Δικαίου (2010) σ. 10.

Οι τεχνικοί όροι συγκαταλέγονται μεταξύ των βασικών στοιχείων του Δικαίου και των κλάδων του.

ΒΑΣΙΚΟΙ ΤΕΧΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

Δίκαιο, κανόνας δικαίου, Κράτος, κυρώσεις, κανόνες αναγκαστικού δικαίου-κανόνες ενδοτικού δικαίου, Στοιχεία Δικαίου, Γενικές Αρχές Δικαίου

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ

1. Τι είναι α)Δίκαιο, β)κανόνας Δικαίου;
 2. Ποια είναι τα θεμελιώδη γνωρίσματα του Δικαίου;
 3. Πόσα είναι τα στοιχεία Δικαίου;
 4. Μπορούμε να θεωρήσουμε έναν κλάδο Δικαίου με την ονομασία «Λογιστικό Δίκαιο»; Ποιους κανόνες θα περιλαμβάνει ένας τέτοιος κλάδος; Υπάρχει περίπτωση να συνδυάζει στοιχεία υπερκείμενων κλάδων Δικαίου;
 5. Ποιο είναι το «πραγματικό» και ποια η έννομη συνέπεια στους παρακάτω κανόνες δικαίου:
 -άρθρο 37 Αστικού Κώδικα : “Όποιος ισχυρίζεται, για να ασκήσει δικαίωμα, ότι ένα πρόσωπο ζει ή πέθανε, ή ότι σε ορισμένη εποχή ζούσε ή ότι επέζησε από κάποιον άλλον, οφείλει να το αποδείξει”.
 -άρθρο 86 Αστικού Κώδικα : “Αν το καταστατικό [ενν. Τον σωματείου] δεν ορίζει διαφορετικά, η είσοδος νέων μελών [στο σωματείο] επιτρέπεται πάντοτε”.
 -άρθρο 498 Αστικού Κώδικα : “Η δωρεά κινητού πράγματος για την οποία δεν συντάχθηκε συμβολαιογραφικό έγγραφο ισχυροποιείται αφότου ο δωρητής παραδώσει το πράγμα στο δωρεοδόχο”.
 -άρθρο 512 Αστικού Κώδικα : “Δωρεές που έγιναν από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον ή από λόγους ευπρέπειας δεν μπορούν να ανακληθούν”.
 -άρθρο 914 Αστικού Κώδικα: «Όποιος ζημιώσει άλλον παράνομα και υπαίτια, έχει την υποχρέωση να τον αποζημιώσει».
5. Ποιους τεχνικούς όρους του Δικαίου γνωρίζεις;

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Γεωργιάδης: Τι είναι δίκαιο; -Η νομική επιστήμη για όλους (2018) σελ. 3-32,72-80, Δ. Παπαστερίου : Αστικό Δίκαιο (2010) σ. 1-12, 25-27, Κ. Engisch: Εισαγωγή στη Νομική Σκέψη (1999), σ.17-56, Π. Σούρλας :Justi atque injusti

scientia- Μια εισαγωγή στην επιστήμη (1995), Ι. Σπυριδάκης :Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου (1995) σ. 1επ., 17επ., Ι. Στράγγας (επιμ) : Είδη κυρώσεων και δικαιοί κλάδοι (1991), Ι. Δεληγιάννης: Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου (1989) 1-12, Δ. Τσάτσος : Συνταγματικό Δίκαιο, τ. Α΄ (1988) σ. 53 επ., Σ. Λύτρας: Έννοια και βασική διάκριση των κυρώσεων στο ελληνικό θετικό δίκαιο (1985), Ν. Παπαντωνίου : Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου (1983) σ. 11-21, Ι. Αραβαντινού : Εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου (1983) σ. 15-78, 123-149, Α. Μάνεσης : Συνταγματικό Δίκαιο (1980) σ. 11επ., Γιαν. Κορδάτου : Εισαγωγή εις την Νομικήν Επιστήμην (1939) σ. 10επ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

“Ο νόμος εἶναι ἐκείνη ἡ ἐλευθέρα ἀπόφασις ὅπου μὲ
τὴν συγκατάθεσιν ὅλου τοῦ λαοῦ ἔγινεν”.

Ρήγας Φεραίος (“Τα δίκαια του ανθρώπου”)

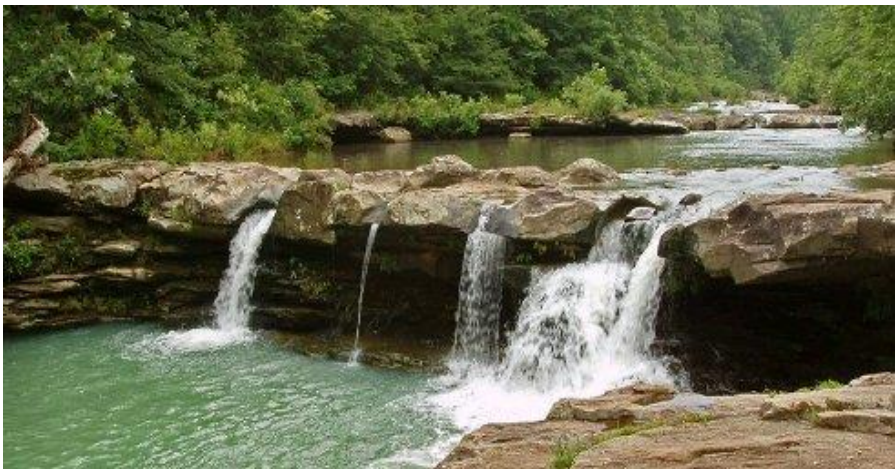
“Εἷς νόμος ἀπαιτεῖται εἰς αὐτὴν τὴν χώραν, ὃ ὁποῖος
νὰ ἐπιτάσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὑπολοίπων”.

Εμμανουήλ Ροΐδης

1. Τι εἶναι οἱ πηγές του Δικαίου

Με τὴν ἐννοια “πηγές δικαίου”, ἡ ὁποία εἶναι δυσχερῶς κατανοήσιμη, δηλώνεται ἡ προέλευση τῶν κανόνων δικαίου. Ὅπως τὸ νερό προέρχεται ἀπὸ πηγές ἐτσί καὶ τὸ Δίκαιο ἔχει τὶς δικές του “πηγές”. Οἱ πηγές του Δικαίου, λοιπόν, εἶναι ἡ διαδικασία παραγωγῆς τῶν κανόνων δικαίου ἀπὸ κάποιους (φορεῖς κρατικῆς ἐξουσίας ἢ μέλη τῆς κοινωνίας), στοὺς ὁποίους ἀναγνωρίζεται ἡ ικανότητα νὰ θεσπίζουν δίκαιο.

Τὶς πηγές του δικαίου διακρίνουμε σε γραπτές πηγές δικαίου, ὅταν οἱ παραγόμενοι κανόνες δικαίου ἀποτυπώνονται σε γραπτὸ νομοθέτημα, καὶ σε ἀγραφες πηγές δικαίου, ὅταν οἱ παραγόμενοι κανόνες δικαίου δὲν ἀποτυπώνονται σε γραπτὰ νομοθετήματα.

Στη σύγχρονη έννομη τάξη, οι κανόνες δικαίου θεσπίζονται, σύμφωνα με ορισμένη διαδικασία, από όργανα εξοπλισμένα με δημόσια εξουσία,. Στα σύγχρονα δημοκρατικά πολιτεύματα, η διαδικασία θεσπίσεως των κανόνων δικαίου ορίζεται με βάση το Σύνταγμα του Κράτους. Η προβλεπόμενη διαδικασία θεσπίσεως κανόνων δικαίου καλείται «νομοπαραγωγική διαδικασία».

Οι πηγές του δικαίου, ανάλογα με το είδος τους, διαφοροποιούν την τυπική δύναμη του παραγόμενου κανόνα. Όλοι οι κανόνες δικαίου δεν έχουν την ίδια τυπική δύναμη, την ίδια τυπική ισχύ. Η διαφοροποίηση της ισχύος τους έχει ως συνέπεια ότι κάποιοι κανόνες δικαίου υπερτερούν στις περιπτώσεις που το περιεχόμενό τους έρχεται σε σύγκρουση με το περιεχόμενο άλλων κανόνων δικαίου. Η δύναμη, η τυπική ισχύς -κατα νομική ακριβολογία- κάθε κανόνα δικαίου, προκύπτει κυρίως με βάση ποιο κρατικό όργανο παρήγαγε τον κανόνα δικαίου και με ποια διαδικασία.

Η διαφοροποίηση των κανόνων δικαίου με κριτήριο το από ποιον και πως θεσπίστηκαν μας οδηγεί στη θεώρηση του Δικαίου ως μιας πυραμίδας που αποτελείται από βαθμίδες. Οι κανόνες δικαίου που ανήκουν σε διαφορετικές βαθμίδες αυτής της θεωρουμένης πυραμίδας έχουν μεταξύ τους διαφορετική τυπική ισχύ · αντιθέτως οι κανόνες που εντάσσονται στην ίδια βαθμίδα της πυραμίδας έχουν (καταρχήν) την ίδια τυπική ισχύ. Στην πυραμίδα του Δικαίου οι υψηλότερες βαθμίδες έχουν ανώτερη τυπική ισχύ (είναι ισχυρότερες) από τις χαμηλότερες βαθμίδες.

Οι κανόνες δικαίου που παράγονται από κρατικά όργανα έχουν γραπτή μορφή. Περιέχονται σε νομοθετήματα (γραφτές πηγές δικαίου).

Η δομή ενός νομοθετήματος επικράτησε να είναι η ακόλουθη: Το συνολικό νομοθέτημα απαρτίζεται από αριθμημένα άρθρα -δηλαδή “τεμάχια”, “μονάδες” του νομοθετήματος-. Τα άρθρα απαρτίζονται από παραγράφους, οι οποίες μπορεί να είναι αριθμημένες ή και όχι. Οι παράγραφοι, ως τμήματα του γραπτού λόγου, αποτελούνται, από άποψη συντακτικού, από εδάφια ή (αλλιώς) περιόδους -δηλαδή από τμήματα του γραπτού λόγου μεταξύ δύο τελειών-. Εφόσον τα εδάφια αριθμούνται, καλούνται συνήθως «περιπτώσεις». Αυτή η κατάσταση του νομοθετήματος έχει παγιωθεί και διευκολύνει την εύρεση των κανόνων δικαίου, αλλά και την επίκλησή τους.

Νομοθεσία ενός κράτους είναι το σύνολο των νομοθετημάτων που ισχύουν σε ένα κράτος. Οι γραπτές πηγές του δικαίου ενός Κράτους συνιστούν τη νομοθεσία του.

Οι γραπτές πηγές του ελληνικού Δικαίου είναι:

1. Το Σύνταγμα
2. Οι διεθνείς συνθήκες και η παράγωγή ευρωπαϊκή νομοθεσία